

Mogen we nog zaden en planten uitruilen?

Grote zaadbedrijven zoals Monsanto doen hun best patent te krijgen op de zaden die zij verkopen. Bij zaden die tot stand zijn gekomen door middel van genetische modificatie, is dat voor die bedrijven geen probleem. Maar bij zaad dat het resultaat is van klassieke biologische veredeling (kruising en selectie) heeft het tij zich tegen hen gekeerd.

door **Michiel Korthals**, convivium Gooi, Eem en Vecht

En half jaar geleden kreeg ik een lavendelplant. Het kaartje dat erbij gestoken was vermeldde: 'Ik mag niet worden vermeerderd zonder toestemming van mijn licentiehouder.' Ook bij voedingsmiddelen worden we steeds meer geconfronteerd met eigendomsclaims.

Hoe kan dat? Volgens veel economen en politici is de vrije markt het beste middel om goederen te produceren en te verdelen. Maar er is ook een nadeel: als een uitvinder jaren investeert in een uitvinding, zoals een machine of een zaad dat een betere opbrengst garandeert, dan zou een ander zonder meer die uitvinding kunnen kopiëren en krijgt de oorspronkelijke uitvinder nooit zijn investering terug.

Wanneer uitvinders dat beseffen, zullen ze niet meer uitvinden, is de vrees. Met andere woorden: langetermijninvesteringen krijg je niet terug via de ongeregelde markt. Dus zijn de afgelopen eeuwen speciale eigendomsrechten uitgevonden om dit 'marktfalen' te repareren. Een sterk middel is de uitvinder een monopolie te geven op de uitvinding, meestal voor een periode van twintig jaar. Zo'n monopolie heet een patent of octrooi en geeft de uitvinder toestemming de prijs en de koper te bepalen. Kopers moeten extra betalen om een licentie te krijgen. Het door de overheid en EU goedgekeurde octrooi bureau onderzoekt daarbij of de uitvinding

werkelijk een uitvinding is, en niet al door iemand anders is uitgevonden.

Met patenten kan de eigenaar aan anderen toestemming (een licentie) geven, bijvoorbeeld tegen betaling, om het patent te mogen gebruiken. Patenten lijken dus neutraal, en verstoren markten niet door ongelijkheden te creëren. Maar de enorme groei van ondernemingen (zie kader) en de uitbreiding van patenten tot organisch materiaal sinds 1980, maakt dat patenten van zaad tot minimaal vijf grote problemen leidt.

Deze zijn: risico's voor publieke gezondheid en voedselveiligheid, excessieve groei van een paar ondernemingen, verlies van traditionele kennis, gebrek aan sociale rechtvaardigheid en kwaliteitsverlies van voedingsgewassen. Kern van deze problemen is dat miljarden boeren (en indirect stedelingen) zaden nodig hebben om te overleven. Zaden zijn dan ook een publieke zaak, terwijl ze door patenten een privézaak worden waarbij winst maken de voornaamste drijfveer is.

Toch is innovatie nodig, want klimaatverandering, erosie, de evolutie van vraatinsecten en ziekten en een groeiende wereldbevolking vereisen onderzoek naar verhoging van opbrengsten (kwantiteit) en verbetering van voedingskwaliteit. Stilzitten en de bestaande zaadsoorten en opbrengsten beter verdelen helpt onvoldoende, al is het maar omdat de vraatinsecten niet stilzitten (gemiddeld verdwijnt 30 procent van de oogsten in hun magen).

Het eerste probleem is dat patenten niet neutraal zijn maar bepaalde technologieën sturen. Immers, grote innovatieve bedrijven laten hun onderzoek bepalen door de financiële opbrengsten. Alleen wanneer een bedrijf verwacht dat de oplossing van een gebrekkige oogst grote financiële voordelen heeft, is het zinvol

Monopolies

In 2015 is Syngenta door het snel opgekomen Chinese bedrijf ChemChina overgenomen. Bayer heeft in 2016 Monsanto overgenomen maar dit wordt pas definitief als de Europese mededingingsautoriteiten deze fusie goedkeuren. Deze biotechbedrijven hebben daarnaast de afgelopen tijd wereldwijd vele kleine en middelgrote zaadfirma's opgekocht om hun gepatenteerde 'traits' (zoals tolerantie voor bepaalde landbouwsoorten of resistentie tegen insecten) in bijvoorbeeld soja en mais (meestal veevoer) via genetische modificatie (GM) in te bouwen. Deze zaden zijn dan voor boer en tuinder minimaal tweemaal duurder. Zo zijn in Nederland zaadfirma's als Royal Sluis en DeRuiter Zaden in handen van Monsanto gevallen, terwijl Bayer Nunhems Zaden heeft overgenomen.

In 2007 had de top drie (bestaande uit Monsanto, DuPont en Syngenta) al 47 procent van de wereldmarkt van merknazaden (*proprietary seeds*) in handen. In 2013 was hun aandeel gestegen tot 55 procent. In datzelfde jaar beheersten de Grote Zes (BASF, Bayer, Dow, DuPont, Monsanto en Syngenta, nu dus Grote Vijf) 75 procent van de markt van landbouwchemicaliën, 63 procent van de commerciële zaadmarkt (waaronder 80 procent of GM mais en 70 procent van andere GM gewassen). Deze Grote Vijf beheersen 75 procent van al het particuliere onderzoek naar zaden en pesticiden; publiek geld naar onderzoek is hoogstens 10 procent. Het particulier onderzoek is gericht op gewassen die belangrijk zijn voor rijke landen.

Verder lezen:

<http://zembla.vara.nl/dossier/uitzending/de-monsanto-methode>.

'Zaden zijn [...] een publieke zaak, terwijl ze door patenten een privézaak worden waarbij winst maken de voornaamste drijfveer is'

onderzoek naar verbetering van zaad te doen. Rijke mensen stellen goedkoop vlees, dus efficiënt veevoer en dus betere zaden zeer op prijs; daarentegen is veredeling van tropische gewassen vooral in het belang van arme mensen. Dus doen grote westerse zaadbedrijven onderzoek naar bulkgewassen als mais en soja, en niet naar tropische gewassen als *amarant* of *carambola* of zoutbestendige gewassen (totdat rijke mensen daar belangstelling voor krijgen). De publieke gezondheid en genoeg voedsel staan hiermee op het spel.

Het tweede probleem is dat de patentregelgeving leidt tot steeds grotere ondernemingen, en kleine ondernemingen tegenwerkt (zie kader). Monopolie- >

vorming en gebrek aan democratische controle is het gevolg.

Het derde probleem is dat de regelgeving traditionele kennis over duurzaamheid en (agro)biodiversiteit niet beschermt. Deze biodiversiteit en de daaraan gekoppelde kennis neemt af, maar kan niet worden gepatenteerd en wordt juist uitgezogen door de jacht naar nieuwe patenten.

Het vierde probleem is dat de voor­sprong die de westerse ondernemingen hebben gekregen bij het verwerven van patenten het voor onderzoeksinstituten elders onmogelijk maakt nog mee te draaien; de licentiekosten voor onderzoek naar al gepatenteerde gewassen zijn door armere landen niet meer op te brengen. Een kloof tussen landen met kennis en zonder kennis is het gevolg.

Ten vijfde leidt de verschraling van onderzoek naar een paar plantenrassen tot een vermindering van de kwaliteit van voedingsgewassen, met steeds minder nutriënten en daardoor ook verlies van smaak. Het Duitse ministerie voor landbouw waarschuwt voor een ernstige

Megafusies en -overnames in de (agro)chemische industrie. Van boven naar beneden: Bayer wil met Monsanto fuseren, Dow met DuPont, ChemChina kocht in 2015 Syngenta.

versmalling van de genetische basis voor de plantenveredeling en de dierfokkerij doordat een steeds groter deel van de agrobiodiversiteit door patentering aan het publieke domein wordt onttrokken.

Er is een andere, minder schadelijke vorm van bescherming van uitvinders: het kwekersrecht. Het geeft kwekers een eigendomsrecht op hun producten, maar staat andere kwekers toe die producten te gebruiken om nieuwe, betere rassen te maken. De ontwikkeling van zaad wordt

dus niet geremd door hoge kosten voor licenties. Kwekersrecht is niet in strijd met internationale verdragen. In principe kan iedere boer die zaad verbetert, zich kweker noemen.

Nog veel radicalere opvattingen zijn opensource-initiatieven, die al het zaad willen loskoppelen van juridische beperkingen, zoals er ook open regelingen rond software bestaan. Het grote probleem bij deze opensourceregelingen is, dat dan ook de grote spelers zonder enige compensatie

het werk van kwekers kunnen oppakken; dit is met name nadelig voor ontwikkelingslanden waar boeren de meeste variëteiten hebben ontwikkeld voor belangrijke gewassen als aardappelen, tomaten, mais en rijst.

Een paar grote zaadbedrijven zoals Monsanto oefenen heel veel druk uit om het kwekersrecht af te schaffen. Maar 'de voltallige Tweede Kamer is vóór kwekersrecht en tegen octrooien ofwel patenten', constateert Rik Grashoff van Groen Links met veel genoegen en verbazing. Niels Louwaars, directeur van Plantum, de overkoepelende organisatie van zaadbedrijven, is het met hem eens. Ook de Duitse overheid is voorstander van kwekersrecht. Onlangs heeft de Europese Commissie hiermee ingestemd in een verklaring die de positie van het EU octrooibureau, dat sinds vorig jaar patentering toestaat, hiermee corrigeert. Volgens Louwaars kunnen telers in principe geen octrooi meer aanvragen op via biologische processen veredelde planten. Dit betekent ook dat de negentien patenten en de honderdtachtig octrooiaanvragen met betrekking tot groenten in de prullenmand kunnen. Meer informatie via: www.plantum.nl.